

**LA PAGESIA EMPORDANESA, ARCA QUE ESTOTJA
LES MÉS PREUADES TRADICIONS**

PER JOAQUIM GIRONELLA GARAÑANA

**LEMA: I una capseta endreçada
talment una copa d'or...**

LA PAGESIA EMPORDANESA, ARCA QUE ESTOTJA LES MÉS PREUADES TRADICIONS

El feudalisme a Catalunya va tenir una força importantíssima i va contar amb una forta organització. Possiblement, degut a tals factors, la vida rural, especialment la referent al mas o a la vida de la masia en sí, ja representa certa independència adquirida pel masover i, cal tenir present, que en l'època feudal, no hi havia altres castes que les dels senyors, dels artesans i dels servidors.

En els temps feudals, els senyors dels castells protegien els humils estatges dels servents de la gleba —de fet, veritables esclaus del senyor—, estatges més que humils, miserables, situats al voltant de la casa feudal.

En algun d'aquests castells o mansions senyorial, quin senyoriu s'estenia a vegades àdhuc sobre una extensa comarca, els estatges dels servents arribaven a constituir un poble o un burg, que s'alçava sota l'ombra alterosa de les torratxes del castell i, foren moltes les vegades que fou precis protegir aquells burgs, mitjançant la construcció de muralles a fi i objecte d'emparar-los de les ambicions d'altres senyors.

Al desarticular-se l'organització feudal, lliures els servents del jou que els esclavitzava, arruïnats els senyors dels castells, les seves extenses propietats i dominis es dividiren i foren posades en venda, essent llavors els servents els que compraven en petites parts moltes terres del senyor. Altres vegades, són els hereus del senyor feudal que tenen la sort de conservar l'hisenda i les terres les donen a conrear mitjançant l'estipendi convingut amb el que les conreava, estipendi que oscil·lava segons la collita recollida.

Aquesta divisió de les terres i aquest contracte d'arrendament de les mateixes, fou l'origen de la nostra pagesia. Gràcies a ell, el servent va convertir-se en petit propietari o en masover. A l'objecte de poguer conrear les terres amb la major constància i exercir una eficaç vigilància sobre les mateixes, el petit propietari sortint a vegades de la seva casa del poble, edifica damunt la mateixa terra que va regant amb la suor del seu front i d'aquesta manera sorgeix la masia, que floreix com un

cant de glòria i de triomf, a la vegada que representa una emancipació social en tot l'àmbit de la comarca.

Tractar de la comarca de l'Empordà, indubtablement és referir-se a les seves moltes bel·leses i atractius: el verd pujat dels seus camps; el color blau intens del seu cel; la seva airosa sardana; les seves moltes tradicions; la reconeguda i justa fama de cordialitat i hospitalitat dels seus habitants, etc. Però, no sé menys cert, que a l'esmentar aquesta esplèndida comarca, no s'ha de perdre de vista que la seva extraordinària riquesa ha estat producte de la seva importància agrícola, importància forjada pel pagès, per l'agricultor i per la famosa llegenda de la seva creació, que ens parla del pastor o l'home del camp que uneix el seu destí al de la sirena, a l'objecte de què amb aquesta abraçada de la muntanya amb el mar naixés l'Empordà i al mig de la plana riallera plantessin la cabanya, que podria ésser el símbol dels nostres futurs pobles i de les nostres airoses masies.

Referir-se a l'Empordà, és esmentar al pagès, a l'agricultor i al camp.

Així es deixa traslluir en una inspirada poesia de la gentil poetesa empordanesa, senyoreta Montserrat Vayreda, que diu així:

«Nostra terra empordanesa
és una terra despresa
que s'ho val,
mig senyora i mig pagesa
marinera i cordial.

Dir Empordà és dir «bon blat»
bona gent i bona plana
bon desig i bon mercat
és dir cançó i dir sardana...»

Aquesta importància agrícola i aquest renom empordanès, s'ha aconseguit indubtablement gràcies a la laboriositat, a les moltes virtuts i a les grans qualitats dels nostres pagesos. No obstant les convulsions del temps actual, si girem la vista cap a les nostres poblacions rurals, podrem comprobar com perduren certes reminiscències de les nostres més preuades tradicions i trobar homes de caràcter íntegre, de cor obert, de seny probat, de virtuts i qualitats que desgraciadament van desapareixent degut a les actuals corrents modernistes.

El pagès empordanès ha estat sempre un home pràctic i extraordinàriament laboriós. El seu gran afany en tot moment, ha estat el de continuar la tradició de la família o bé el de poder constituir una

nova llar. Incansable i zelós de llur treball, sempre s'ha desvetllat per un millorament de vida i també per l'interès general de la comarca. És de temperament estalviador, del que ens en podria donar testimoni la gran quantitat de llibretes de les Caixes d'Estalvi esteses a nom dels nostres pagesos, dipositàries d'aquell diner guanyat amb tantes suors i esforços i que constitueix la reserva, la tranquil·litat seva i de la família.

Per la vida del camp i per les coses del camp es requereix tenir vocació, doncs sense aquesta, per ser feixuc el treball, per l'esforç que requereix i per la insegura fecunditat del mateix, vindria el desànim si no es tractés d'esperits forts i d'homes d'un gran sentit vocacional.

La classe treballadora rural és un element essencial dins la societat i, per tant, no es pot prescindir d'ella. Podria prescindir-se d'una pintura decorativa, d'un cinema, d'una barberia, etc., sense que la societat s'en resentís o almenys en poca escala. Del que no es pot prescindir ni remotament és de l'agricultura. Podran canviar les formes de cultiu, la vetusta arada romana pels moderns tractors; podran introduir nous cultius, però sempre la terra exigirà el treball de l'home, del pagès, tota vegada que sense llur concurs la terra no donaria fruits.

El nostre pagès és home de conviccions profundes; de sanes creences; de tracte afable i cordial i d'una serietat a tota prova en tots els actes de la seva vida. No obstant, una de les seves més destacades qualitats, és la que representa el seu gran amor a la família i a la llar. Aquestes rellevants qualitats, les trobem encara més accentuades que en els pobles rurals en les isolades masies, que constitueixen un cinzell amable, una garlanda florida i un sentinella vigilant a l'entorn dels nostres pobles, a la vegada que unes fites de laboriositat a tot el llarg i ampla de la nostra extensa plana empordanesa i de les muntanyes que l'envolten.

Per això, a l'intentar presentar les qualitats i virtuts de la gran família pagesa a l'Empordà, anem a referir-nos més concretament a les nostres masies, com a compendi de totes aquestes qualitats i excel·lències que encara perviuen en el nostre temps.

En les comarques de cultius molt variats com la nostra de l'Empordà, les masies són molt més abundants que en altres comarques en les que un sol cultiu predomina en la major part de les propietats rurals.

La masia a l'Empordà, com en la major part de la regió, potser més que altra cosa, ofereix la riquesa de ponderació de la nostra senzilla gent camperola.

En contra dels espais reduïts o bé de les habitacions orfes de tota

intimitat que poden veure's en moltes edificacions ciutadanes, en la masia l'espai no està subjecte al preu exagerat que el metre de superfície val a la ciutat, permetent, per tant, que les seves habitacions siguin molt més amples i espaioses. La blancor de les seves parets sembla comunicar una gran llum espiritual; la senzillesa dels seus mobles reduïts als més indispensables, fa que realment aquests reponguin a la verda-dera necessitat; que facin l'estança vivent i, per tant, no resulti morta i freda com alguns salons de certes llars ciutadanes.

La gran campana de la llar és, a l'hivern, l'autèntic cor de la masia. Les flames vives dels troncs crepitants i el color gris de les cendres apagades, són altres tants motius per una dolça fantasia. L'escó, pròxim a la llar se'ns representa com una acollidora carícia i un maternal empar en els dies de fred intens, mentre que per la xemeneia s'escolten els udols de la tramuntana que fa doblegar les branques dels arbres centenaris. La taula d'alzina o de roure d'ample caixó, on es guarda el pa d'agradable aroma; les cadires de boga; els plats de vernís rel·luïnt hàbilment col·locats en l'escudeller que voreja l'ampla campana de la llar, donen a n'aquestes cuines de les masies un aspecte de cosa forta, sòlida, bonica, íntima i no subjecte a cap caprici de la moda voluble.

En el pis de la dependència principal, s'hi troba l'ampla sala central que adornen esbeltes caixes de núvia amb aromes de poma i, el massís armari on es guarden els llençols de fil, les estovalles i demés roba blanca de la casa, donant la sensació de coses ordenades i perdurables. L'hereu així ho ha vist des de la infantesa i així ho deixarà al morir. Els mobles han adquirit poc a poc la noble patina de varies generacions i la masia s'ha mantingut incommutable anys i anys, mentre les generacions han anat passant gaudint de la joia de la infantesa, dels amors de la juventud, de les activitats i els anhels de la maduresa i de les xacres de la vellor.

Les parets blanquejades, l'escala amb la seva barana de rústica fusta o de senzill rajol, les lloses en el sòl de l'entrada, el plàcid paisatge dels camps veïns i la visió de l'ampla planúria, completen el sa ambient de la masia, que ahir, como avui i com demà, anirà guardant enmig dels trastorns del temps, tot el regust i la tradició de la terra.

La vida en els pobles rurals i també a les masies, no hi ha dubte de què ha evolucionat en aquest temps moderns i ha perdut quelcom d'aquelles arrelades costums d'antany. La vida pot dir-se transcorria especialment en aquell temps, més o menys activa tan sols durant el

dia, car al fer-se fosc es sopava per anar al llit prompte, tota vegada que al dia següent es tenia de matinejar.

Generalment, si feia bon temps, el pagès passava el dia al camp, on s'hi encaminava a punta d'alba emportant-se'n el dinar o bé solsament alguna cosa per les «nou hores», ja que abans d'abandonar el mas havia esmorzat o pres tan sols el que comunament en deien «trençar el cuc», que consisteix generalment en una torrada de pa untada d'oli i a l'hivern, «d'all-i-oli». Quan el treball no era molt lluny de la masia, o bé acudia a la mateixa o li era portat el dinar per la mestressa o per alguna de les seves filles. Al mas, solsament acostumava a quedar-s'hi la mestressa, per tenir cura de la casa, fent els menjars, rentant o cosint les robes i tinguent compte de la mainada, si n'hi havia. Els nois més grans cuidaven del bestiar o bé començaven a ajudar a llur pare en les feines del camp. Moltes vegades, en algunes masies el sopar es feia de forma individual: plat a la mà, el porró al costat, prop de la llar a l'hivern o bé sentats en el banc de pedra vora el portal, o en el pedrís de l'era. Es pot dir que solsament es formava una gran reunió quan es presentava un acontereixement familiar: casament, bateig, mort d'algun familiar o també, en el dia corresponent a la Festa Major del poble. En aquestes ocasions, la reunió tenia lloc en la gran sala, generalment situada en el primer pis. En els dies de la Festa Major, acostumaven a reunir-se tots els familiars, àdhuc aquells parents més llunyans i allunyats, tota vegada que s'hauria tingut a desconsideració no concórrer a la festa, ja que es consideraven convidats tot l'any. El dinar, especialment en el dia de la Festa Major, era una cosa extraordinària. En aquests dies eren sacrificats els millors pollastres, ànecs, oques, conills, etc. El dinar era una desfilada de plats variats: de la fumejant i rica escudella al saborós rostit, passant pel «plattillo amb naps», el típic «relleno» i altres diferents menjars. Un vi de bon grau i els postres, que generalment els constituïen fruita del temps i un vi ranci o moscatell de la mimada «bota del recó». Després d'una llarga sobretaula, durant la qual la gent jove donava mostres de certa impaciència, els convidats empruien per camins i corriols la marxa cap al poble per assistir a les «balles». Més tard, la joventud s'entregaba a la dansa, mentre que al fosquejar, les persones grans calmosament retornaven a la masia esperant l'arribada dels joves per a l'hora de sopar, mentre que units prop de la llar o bé a l'esplanada de l'era —segons el temps—, els comentaris giraven sobre la marxa de les col·lites, la producció i el preu del bestiar o, senzillament, sobre els diferents acontereixements familiars.

No hi ha cap dubte que a la masia la vida es fa més intensa durant l'hivern, quan el treball del camp no és tan apremiant i en moltes ocasions el dificulta el mal temps; quan els dies són molt curts i les nits interminables. Aleshores pot entreveure's de lluny el plomall de fum que surt de la rústica xemeneia, que al enlairar-se pels aires adopta les més diverses formes al diluir-se o convertir-se en una tènue boira blavenca, essent això el millor signe de què el pagès es troba prop la llar, mentre que la mestressa vora les flames vives dels troncs crepitants i el color gris de les cendres, estarà fent bullir la gegantesca olla penjada dels cremallers que colguen de la llar.

A l'apuntar el dia, antany més que enguany, car eren menys els medis de treball o els auxiliars del mateix, el que requeria major quantitat de personal al mas, es notava un gran trasbalç. Tots els habitants del mateix, començaven a trescar i després de rentar-se, generalment en l'abeurador prop del pou i de menjar un petit moç cada u es dirigia al treball que tenia assenyalat. Si plovia o feia mal temps, no per això mancava ocupació dintre de la mateixa masia: els homes netejaven els estables i els corrals, repasaven les eines de treball o partien llenya. Les dones, a més de cuinar, es dedicaven a repassar la roba i a altres feines de la casa.

Arribar el capvespre, a l'hora de la vetlla, tots es recollien vora la llar, sentats en el rústic escó. Eren potser, els moments més agradables de la vida del pagès, majorment quan pel forat de la xemeneia podien escoltar-se els udols de la violenta tramuntana, sabent-se arrecerats sota l'amorós sostre de la llar. S'acostumava a sopar aviat i generalment a la mateixa cuina, sobre una taula llarga i estreta que tenia un caixó molt gran on es guardava el pa i en el que s'hi trobava lligada a una cadeneta, la gavineta de llescar-lo.

En les grans masies de cuina espaiosa, la taula era de major grandària i posada prop de la llar. Presidia el sopar l'amo, juntament amb els seus familiars i després per ordre rigorós d'anys de servei a la casa, anaven situant-se els mossos o servidors de la masia.

Acabat el sopar, cada un anava a sentar-se en el lloc corresponent a l'escó donant començament una sèrie de comentaris sobre el temps; la marxa de les collites; s'explicaven contes i rondalles, etc. Finalment, s'acostumava a resar el Sant Rosari que acabava amb els Parenostres aplicats a les ànimes dels familiars difunts i a tots els Sants d'especial devoció. Com que la majoria estaven cançats de les feines del dia, les veus anaven apagant-se poc a poc, no tardant en anar desfilant per en-

caminarse a la seva cambra cercant el degut descans, per esperar el nou dia.

Al voltant de la llar, indubtablement s'hi ha format la més bella col·lecció del nostre romançer i la més diversa cadena del nostre cançoner popular. És prop la llar, on l'avi rodejat dels seus nets, sentant sobre els genolls al més petit, explicava amb paraula reposada i amorosa les més diverses rondalles, amb la natural expectació dels infants, que no perdien gest ni paraula de l'avi durant la seva interessant narració, sortint a relluí els tenebrosos fets del «Rel·lotger», d'en «Boquica», les correries d'en «Serrallonga», o la guerra dels carlins. I també, eren moltes les vegades que l'àvia, la «padrina», cantava amb veu desafinada i melodia atiplada, les cançons més populars, com «La presó de Lleida», «L'hostal de la Peira», «Cotiró», «La Samaritana», etc. Prop de la llar, el cap de família, l'amo, quan antany no havien abandonat la masia enlluernats per la lluentor de la ciutat, assenyalava als mossos la feina per a l'endemà; quan el pastor comentava la marxa del ramat; quan amos i servents feien càbales sobre la propera collita; quan es compaginaven i es distribuïen els dies de festa. Prop de la llar de foc, es comentaven els propers aconteixements de la família: el naixement del primer fill; el casament de l'hereu; el dia assenyalat per cantar Missa el fadrístern. Així, doncs, la literatura catalana, tan amiga en totes les èpoques de lloar o exaltar la vida de la llar, reuneix en el segle XIX sota el signe meravellós de l'amor a la mateixa i afortunadament continua en moltes llars rurals.

Aquest sublim amor al llarg de la nostra història, ha estat indubtablement, l'esperonament més poderós de la virtut al treball que distingeix precisament als nostres pagesos, a la vegada que ha fet el miracle de convertir la nostra comarca en un esplèndid jardí i en una font d'abundant riquesa i benestar. Podríem referir-nos a interminables testimonis de no naturals del país, que han comentat elogiosament la gran quantitat de bellesa de les nostres masies i cases pairals disperses ací i allà de la comarca i disposades com senzilles casetes d'un gegantesc pessebre.

També els poetes han rivalitzat en entonar cànctics de lloança a la llar, i així, l'exímia poetesa mallorquina Maria Antònia Salvà, va compondre una melodia meravellosa que arriba fins al fons de l'ànima:

«I una caseta endreçada
talment una copa d'or,
que alegre i eixampla el cor
de qui hi pot fer reposada.

Aigua fresca, fruites, flors,
i una mel tan exquisida
que es diria que la vida
no té espines en tal clos...»

I el prestigiós poeta Domènec Juncadella, canta la excelsitud de la masia, amb aquestes altres brillants estrofes:

«Deu-me, Senyor, la pau d'una masia
amb una creu de palma en el portal
i una mica de llum de cada dia,
dormint sobre l'ampit del finestral.

Deu-me, Senyor, la casa freturada
oberta a tots els vents i a la claror,
amb quatre dits de sol a la teulada
i una alfàbrega tendra en el balcó...»

Aquest amor a la llar tan accentuat en l'ànima del nostre poble, compendi de les virtuts i les excel·lències del mateix, ha tingut en la nostra literatura un moment d'expressió transcendental, augmentant majorment el valor d'aquest testimoni una doble circumstància: la primera, per ésser una creació de la fantasia del nostre poble i, la segona, per haver estat un dels nostres més excels poetes, el que ha glossat aquest document en forma magistral i definitiva. Ja no cal dir que fem referència a la tan popular llegenda del «Comte Arnau». Fidel a aquest accentuat amor a la llar, la fantasia popular ha arribat a l'extrem d'infondre en el fantasma damnat del llegendari «Comte Arnau», l'impuls i l'enyorança irressistible del retorn a la llar abandonada i de fer que el seu espectre arribés a conversar amb la muller lleial que un dia va abandonar; amb llurs filles i fins amb els seus servents, arribant el diàleg a revestir un sentiment tan tendre que a vegades fa estremir:

—Tota sola féu la vetlla, muller lleial?

Tota sola féu la vetlla, viudeta igual?

—No la faig jo tota sola, comte l'Arnau;

No la faig jo tota sola, valga'm Déu val!...

I Maragall, portant a reluir la noblesa de la seva ànima generosa, sent el fibló de redimir l'ànima damnada, quina veu pregonia i funerària s'escolta en la greu salmòdia de la cançó popular. El poeta és deixa portar per l'autor anònim de la vella cançó, amb una intuïció clara i infalible i el tràgic espectre del comte profanador, haurà de trobar la redempció en la compungida enyorança de la llar i és a força dels seus precés, que l'esposa accedeix a cantar amb una variant, la vella cançó:

«Cantaré amb l'amor que et duia,
no amb el que em duïes tu a mi...»

I contempla estranyat com l'esposa lleial canta, fila i canta, mentre que a l'escoltar la melodia de la vella cançó renovada, experimentarà dins l'obscuritat de la seva ànima damnada, com un dolç raig de llum que li farà sentir un íntim desig de viure i de gaudir tota aquella pau de la que fou un dia la seva llar, sentint-se per uns instants com redimit de les seves moltes malifetes:

«I l'esposa fila i canta
a mig aire del cel blau.
Al compàs de les posades
va adormint-se el Comte Arnau,
i li sembla que s'enlaira
a mig aire del cel blau...»

En l'Escoli en el que es tanca aquesta primera versió del «Comte Arnau», Maragall fa ressaltar aquest anhel viu i sentit de la vida de la llar, en el dramàtic diàleg entre Adelaisa i el Poeta, que brota entre ribets de tragèdia i de plany:

«Ditxós de tu, que pots volé amb veu viva
i que tens a temps a pendre i a deixar,
i que tens a casa la muller captiva
que et dóna fills i filles a estimar...»

I així podríem dedicar els més amplis comentaris i estendre'ns llargament sobre el concepte del culte a la llar i l'amor a la mateixa, com a símbol de totes aquestes virtuts i aquestes qualitats que adornen al pagès empordanès; aquest home de semblant rústic però bondadós, honorat i afable, que té en gran estima l'amistat i la germanor i que

fins quan entra en el rotlle de la sardana, ho fa ceremoniosament, alegrement i obre els seus braços com per a rebre la seva mateixa família i a l'estrènyer les seves endurides mans, ho fa amb gest amistós i cordial: mans amigues que són prometedores d'un afecte i d'una simpatia perennals que es renoven cada vegada que es desfà l'anella, tal i com Maragall en la seva inspirada poesia sobre la sardana:

«Cada mà tot deixant a l'amiga
li sembla prometre que ja hi tornaran...»